

Véres história

Frank Chalk–Kurt Jonassohn:
**The History and Sociology of
 Genocide.** Yale University Press,
 Newhaven & London, 1990.

Genocide – népirtás. A kutató, aki ennek a sajnos állandóan aktuális területnek a vizsgálatára szánja el magát, hasonló feladattal kerül szembe, mint egy halottkém. Megszólalásra kell bírnia a tömegsírok halottjait. Azonban feladata sokkal nehezebb is a hatósági halottkéménél, mert ő nem elégedhet meg azszal, hogy feltárja a halál beálltának pontos idejét és okát, hanem fel kell fednie azokat a rejtett történelmi és társadalmi mozgatókat is, melyek a népirtáshoz vezettek. Ennek megkísérlésére és néhány általános következtetés levonására vállalkozott Frank Chalk és Kurt Jonassohn a montreali Institute for Genocidal Studies intézményével kooperációban megjelent könyvében. A szerzők célja a kötettel a gondolkodásra és kutatásra ösztönzés, mely reményeik szerint egykor elérhet egy olyan fokot, amikor lehetővé válik a népirtások „előrejelzése” és egy működő, reális hatalommal rendelkező nemzetközi szervezet létezése esetén azok megakadályozása is.

A kötet három fő részből áll. Az első részben a népirtásokról szóló jelentősebb írárok rövid kritikai ismertetése mellett a fogalom definícióját, a jelenség tipológiáját és tanulmányozása néhány komolyabb akadályának leírását találjuk.

A második fő részben esettanulmányokat olvashatunk, melyek illusztrálják és alátámasztják a szerzők elméleteit. E két különálló rész közé ékelt függelékben olvashatjuk az ENSZ népirtásról szóló egyezményét (1948. december 9.), ennek az USA által ratifikált szövegét (1986. február 9.) és az USA és Kanada büntető törvénykönyvének népirtás definícióját. A munkát egy terjedelmes bibliográfia zárja, mely joggal tarthat igényt a témával foglalkozók érdeklődésére.

A kötet elején a szerzők ismertetik a népirtások kutatásának történetét. Meg-

döbrentő, hogy a huszadik század közepéig nemhogy kutatások nem folytak e téren, de a népirtások említése is alig fordul elő. Ez pedig a kollektív tagadással és azzal a ténnyel magyarázható, hogy a történelmet mindig a vérontások elkövetői írták. Változást csak a Holocaust sokkja hozott. Ennek hatására született meg nemcsak az első definíció és tipológia, hanem maga a népirtás (genocide) szó is Ennek nyomán hozták létre az ENSZ népirtásról szóló konvencióját, mely azonban a szerzők szerint szinte teljesen eredménytelen. Azonkívül, hogy az ENSZ által elfogadott definícióból kimaradt a politikai csoportok mint lehetséges áldozatok fogalma, úgy tűnik, az ENSZ-ben döntő befolyással bíró hatalmaknak nem is volt (s ez a helyzet ma is) érdeke a konvenció betartatása.

Az elfogadható, minden áldozatcsoportot felölelő definíció hiánya ösztönözte a könyv szerzőit arra, hogy kutatásuk alapjául egy új definíciót alkossanak. Eszerint: „A népirtás olyan egyoldalú tömeggyilkosság, ahol az állam vagy az adott elkövető hatalom szándéka egy, az elkövető által definiált csoport elpusztítása.” A következőkben kiemelem a definíció néhány lényeges pontját. Az egyoldalúsággal kizárják a háborúk áldozatait, mivel ezek nem tekinthetők védteleneknek. Így például a szerzők kizárják e fogalomból a hirosimai atomtámadás áldozatait. A tömeggyilkosság szóval arra utalnak a szerzők, hogy az adott csoport minden tagja potenciális áldozat. Azzal pedig, hogy a csoport definícióját az elkövetőkre bízzák, kikerülük azt a csapdát, melybe a korábbi meghatározások alkotói estek, akik nem tudtak egy minden áldozatcsoportra kiterjedő definíciót adni. Emellett bevezetik az „ethnocide” (etnikum gyilkosság) fogalmát, mely etnikai csoportok eltüntetését jelenti a csoport tagjainak fizikai megsemmisítése nélkül.

A szerzők másik célja egy olyan tipológia létrehozása volt, mely segítené az összehasonlító kutatást, és így alapja

lehet a népirtások mechanizmusai mélyebb megértésének. Csoportosításukat a motivációra alapozzák. Eszerint négy típust különítenek el. Az első az, amikor a cél egy vélt vagy valós fenyegetettség megszüntetése a népirtás eszközeivel. A második esetben az akció célja félelem keltése a potenciális ellenség körében. A harmadik esetben a népirtás valamiféle anyagi gazdagság megszerzésének az eszköze. A negyedik pedig nem más, mint valamely hit, eszme vagy ideológia érvényre juttatásának igénye. A fenti típusok persze ritkán jelentkeznek tiszta formában, ekkor valamely motívum dominanciája dönti el a tipológiai hovatartozást.

Az ezt követő történelmi áttekintésben mutatják be a szerzők, hogy az egyes típusok mely történelmi korokban fordultak elő. Az első típus már feltehetően az első városállamok megjelenése óta „szolgálja” az államot. Régebbi korokban az elhárítandó veszélyt a társadalmon kívül keresték, míg a modernebb korokban a hatalom birtokosai azon belül vélték megtalálni az ellenséget. A második, megfélemlítő típus a szerzők szerint egy kicsit később tűnt fel. Jó példa erre az ókori Assíria külpolitikája vagy Melos szigetének esete. A gazdasági célú emberirtás szintén ősi eredetű, tárgya legtöbbször a föld megszerzése volt. Ez a típus a klasszikus gyarmatosítások korában virágzott, de ugyanez folyik ma is Brazília őserdeiben. A negyedik, az ideológiai típus jóval később jelentkezett. Korai példái többnyire vallási alapúak, mint például az albigenek elleni kereszteshadjárat vagy a boszorkány üldözések. Ha ezek nem is teljesen tiszta esetek, jelentőségük abban rejlik, hogy ekkor alakultak ki azok a módszerek, melyeket a huszadik századi hatalmak is felhasználtak népek megkritikására, a nemkívánatos másképpgondolkodók eltüntetésére. Elszomorító tény az, hogy az effajta népirtás virágkora az új nemzetállamok, új rezsimok korával esik egybe, ahol mindig valamely jobb jövőre törekvő vallásos hittel átitatott eszme érvényre juttatását szolgálta. A dolog ironiája abban rejlik, hogy a négy típusból egyedül ez történik, úgymond, a „nép

érdekében” maga a nép megtizedelésével.

A szerzők véleménye szerint a népirtási esetek tanulmányozásának legfőbb hátráltatója a dokumentumok hiánya vagy azok hozzáférhetetlensége. Ezek oka többnyire pedig a kollektív tagadás és a totális rezsimok hírzárata. A meglévő dokumentumok is legtöbbször megbízhatatlanok. A tipológia alapját képező szándékok meghatározása is rendkívül nehéz, különösen akkor, ha azok áttekintően idézik elő a népirtást, mint például egy mesterségesen gerjesztett éhínség esetén.

A fent említett nehézségek ellenére azonban mégis lehetséges a kutatás, amint azt a könyvben található húsz esettanulmány is bizonyítja. A húszas szám persze korántsem jelenti eddigi történelmünk összes népirtását. A selekció vezérelve az volt, hogy minden korból, minden világtájról bemutassanak egy-egy példát, ezzel is hangsúlyozva a jelenség globális voltát. A legkorábbi esetek az ókori Keletről, míg a legújabbak korunkból származnak. A tanulmányokat az adott témával foglalkozó jeles kutatók műveiből állították össze, sok esetben statisztikai adatokkal vagy legalábbis becslésekkel illusztrálva. Magukat a tanulmányokat a kötet szerzői mintegy gondolatébresztőnek és a bibliográfiával együtt esetleges jövődó kutatásokat segítő kiindulási anyagnak tekintik.

Maga a harminckét oldalas, főleg angol nyelvű irodalmat felsoroló tematikus bibliográfia az említett húsz példán kívül még néhány további esetről szóló irodalomhoz és az elméleti művekhez is útmutatást ad. A bibliográfia az 1989 márciusáig megjelent fontosabb műveket tartalmazza.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy egy érdekes, a különböző kultúrákat, korokat áttekintő tanulmányok miatt színes, de ugyanakkor megdöbbentő olvasmánnyal van dolgunk. A történelmekutatás egy olyan elhanyagolt területét ismerteti a kötet gondolatébresztő módon, melynek aktualitása valószínűleg sohasem évül el, és ma különös figyelmet érdemel.

Vincze András